
Pavlinška crkva Sv. Petar u Šumi i odjeci njezine arhitekture u Istri

Vladimir Marković

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 726.54(497.5-3 Istra)

Kada su pavlini za svoj samostan u Svetom Petru u Šumi izgradili novu crkvu 1755. godine posvećenu sv. Petru i Pavlu, u istarski su prostor donijeli izrazito srednjeeuropsko arhitektonsko rješenje.¹ Crkva je, naime, jednobrodna, nadsvodena zidanim bačvastim svodom i s dva para s brodom povezanih kapele. Iznad kapele su galerije koje se također sa dva velika luka, jednako široka kao i kapele, otvaraju prema brodu. Kapele i galerije odjeljuju "Wandpfeileri", masivni zidovi koji podupiru svod broda, poput u tijelo crkve uvučenih kontrafora. Budući da cijelu visinu broda s obje strane zapremaju kapele i galerije, brod je osvjetljen posredno kroz njihove prozorske otvore. Takovo rješenje svojom građevnom konstrukcijom i načinom rasvjete tipično je za srednjoeuropske

Dosadašnje spoznaje o srednjoeuropskim osobinama pavlinske crkve sv. Petra i Pavla u Svetom Petru u Šumi (1755.) autor proširuje zapažanjima što upućuju i na jadransku graditeljsku tradiciju. Potom pokazuje kako su se u izgradnji obližnjih župnih crkava u Kringi (1768.) i Tinjanu (1773.) koristila arhitektonska iskustva ostvarena pavlinskom crkvom.

dvoranske crkve 17. i 18. stoljeća.² Također, pojedini oblici svodnih površina i arhitektonske plastike, osobito u svetištu, pokazuju na isto podrijetlo. Svod trostranog

¹ Crkvu je posvetio porečki biskup Gaspar de Nigris. Posvećenje bilježi natpis još uvijek čitko ispisan bojom na desnom zidu svetišta: D. O. M. A./ Illmus et Rssimus D. Caspar de Nigris Episcopus Parenty/Praesulum Decus/ Magnus Virtutum Porphyrogentius/Pastor Bonus in Populo/Charus Universis Quia Clarus Meritis/Hac Ord. S. Pauli prmi Eremirae in Honorem SS. Apost. Petri et Pauli S. Cosecravit Aedem XVI kal. Sept. A Prima Ejus/Consecratione Restauratam Saeculo V. MARIAE THERESIAE Hung. et Bohemiae Reginae Anno XV. Christi Vero MDCCLV.

² Na srednjoeuropsko podrijetlo arhitekture crkve u Svetom Petru u Šumi već su upozorili Lj. Karaman u knjizi "O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva", Zagreb, 1963., str. 51, te Đ. Cvitanović u studiji "Sveti Petar u Šumi", Peristil 16-17, 1973-74., str. 107-132.

zaključka svetišta gusto je zasječen dubokim susvodnicama, a njihovi bridovi, kao i bridovi pojasnice koje odjeljuju oba svetišna traveja, naglašeni su štuko-profilacijom poluoblčastog presjeka. Pozivanje na tradiciju rebrastog raščlanjenja moglo je biti potaknuto i izgledom prethodne crkve, srušene zbog izgradnje sadašnje.³ Također "meko" oblikovanje frizne zone u vijencu kojeg nose pilastri broda i svetišta pripada istoj sjevernjačkoj naravi.

Na pročelju crkve iz 1773. godine neposrednije nego u nezinoj unutrašnjosti, prepoznaju se pavlinski srednjoeuropski predlošci. Njegovo rješenje temelji se na istoj kompozicijskoj shemi ostvarenoj 1711. godine u crkvi pavlinskog samostana u Lepoglavi, matičnog za Hrvatsku.⁴ Zajedničko im je pilastrima trodjelno podjeljeno usko visoko pročelje, veliki prozorski otvor iznad ulaza i pet niša sa svetačkim kipovima, raspoređenih po dvije u bočnim poljima i jedna iznad prozora. Različiti usponi unutrašnjeg prostora, međutim, uvjetovali su da je u Svetom Petru u Šumi izostala visoka pilastrima i nišama podjeljena atika, zaključena tokutnim zabatom. No, zato je uspon pročelja savladan podjelom na dva kata, a ne kao u Lepoglavi jednim, izuzetno visokim redom pilastara.

Uz srednjoeuropske osobine, arhitektura crkve u Svetom Petru u Šumi uključuje i oblike svojstvene jadranskoj graditeljskoj tradiciji. Na primjer kamenom građeni oluk kojeg nose jednostavne konzole na bočnim pročeljima ili veliki polukružni prozori kapela. Također, shema plastičke podjele zidova u unutrašnjosti crkve temelji se na odvajanju zidova od svodne zone, za "Wanpfeilerkirche" što nije karakteristično. Naime, pilastri što pojačavaju zidove nose široko grede što u brodu odvaja kapele od galerija postavljenih iznad njih u zoni svoda, a u svetištu odvaja donji od gornjeg reda prozora, probijenih ispod susvodnica. Nasuprot tome za srednjoeuropske crkve sa "Wandpfeilerima" ("zidovima-pilastrima") osobito je upravo povezivanje zidova i svoda, rješeno tako da brodu bočno priključeni prostori - kapele i galerije - prekidaju grede. Isti se princip "okomitog uzgona" očituje i u apsidama. Premda nemaju priključenih bočnih prostora kao u brodu, na pilastrima su također samo odsječci gređa koji nose pojasnice i pete susvodnica.⁵ Nedugo nakon dovršenja pavlinske crkve u sv. Petru u Šumi u oba se susjedna mjesta, u Kringu i Tinjanu grade župne crkve sličnih arhitektonskih osobina. Osobito se jasno one raspoznaju u župnoj crkvi u Kringi. Natpis u zabatu njezinog portala, uklesan u rokajnu kartušu navodi da je, kao i pavlinska crkva posvećena sv. Petru i Pavlu, te bilježi 1768. godinu.⁶ Kao i u pavlinskoj crkvi uz brod

su dva para kapela odjeljenih "zidovima-pilastrima". Također, prostor unutrašnjosti, od pročelja do kapela zaprema vrlo duboko pjevalište. I na pročelju crkve u Kringi ponavlja se veliki prozor iznad portala, te povrh njega niša s kipom sv. Marije. No, bočno su samo dvije niše, sa svetačkim likovima a ne četiri. Pročelje crkve u Kringi nije raščlanjeno pilastrima i gređem, jer je crkva ostala nedovršena sve do kraja 19. stoljeća. U župnom uredu čuvaju se nacrti graditelja Girolama Cepolle iz 1882. godine po kojima je nastavljena izgradnja crkve. Nacrti pokazuju da je crkva u 18. stoljeću bila izgrađena samo do iznad visine kapela, tako da su zidovi bili zaključeni gređem kojeg nose pilastri postavljeni u kuteve broda i svetišta, te na čela oba "Wandpfeilera".⁷ Neposredno na grede bila je postavljena krovna konstrukcija. Stoga se prozori nisu mogli smjestiti na standardan način, iznad gređa i kapela. No, kapele srazmjerno niske i zapremljene visinom oltara, nisu imale vlastitih prozora. Unutrašnjost crkve tako bi bila osvijetljena samo pročelnim prozorom, koji se djelomično nalazio već u zoni krovne konstrukcije. Zato su probijeni prozori na mjestu koje nije uobičajeno - ispod gređa: jedan par na samom početku broda, pa još jedan prozor u lijevom zidu svetišta, jer je uz desni prislonjena sakristija. Takovo rješenje moglo je ipak biti

3 O povijesti samostana i crkve u Svetom Petru u Šumi pisao je C. Defranceschi u "La contea di Pisino" (Atti e Memorie della Societa' Istriana di Archeologia e Storia Patria", Vol. X, XI, XII, Venezia, 1963.), međutim, ne navodi podatke o izgledu unutrašnjosti stare crkve, prije izgradnje sadašnje, izuzev da je jednobrodna te da je ostao njezin romanički zvonik (str. 366.), Đ. Cvitanović u studiji navedenoj u prvoj bilješci opširno izvješćuje o izgradnji samostana i crkve, ali ne nalazi izvore o izgledu unutrašnjosti stare crkve prije njezina rušenja. Zato navedeni prijedlog o odnosu svodnog rješenja u svetištu crkve i njegovog ranijeg izgleda samo je pretpostavka.

4 Lj. Karaman je u knjizi, navedenoj u bilješci 2 pročelje datirao u 1773. godinu. (Natpis uz sliku 58.). Dataciju Đ. Cvitanović komentira u studiji navedenoj u bilješci 3: "Godina vjerojatno nekad zabilježena nad nadvratnikom glavnog ulaza je ili krivo pročitana ili je bilježila jednu kasniju obnovu". (str. 119). Autorica smatra da je pročelje istodobno sa izgradnjom crkvene zgrade. Razloge nalazi u tome "jer stilski nije vjerojatno da bi tako zrelobarokno rješenje moglo nastati u jeku klasicizma Josipa II." Pri tome zanemaruje činjenicu da se u Svetom Petru u Šumi ponavlja pročelje crkve matičnog samostana istog, pavlinskog reda.

5 Pavlinskoj crkvi u Svetom Petru u Šumi srodna je isusovačka crkva sv. Mihovila u osječkoj Tvrdi, građena od 1725. do 1733. godine. Jednako su nadsvodene bačvasto sa dva su para brodu priključenih kapela, odijeljenih "Wandpfeilerima" i dubokim dvočlanim svetištem. Ali u osječkoj crkvi, premda nema galerija, kapele prekidaju svojom visinom gređe, tako da su iznad pilastara samo njihovi odsječci.

potaknuto položajem prozora u svetištu pavlinske crkve, gdje su raspoređeni u dva reda i donji red se također nalazi ispod visine gređa.

Odlučeno je da se izgradnja crkve neće nastaviti. Zato je pravokutnom, neznatno od broda užem svetištu - jednako natkritom kao i brod otvorenom krovnom konstrukcijom - prigradna mala apsida segmentnog tlocrta, toliko niska da je sezala samo do gređa koje zaključuje začelni zid i osvijetljena vlastitim prozorom sa začelja. Prigradnjom patuljaste apsida i improviziranim rješenjem rasvjete župljani Kringe svojoj su arhitektonski nedovršenoj crkvi dali oblik u upotrebnom pogledu cjelovitog i funkcionalnog prostora namjerenog religijskim potrebama.⁸

Cepollin projekt iz 1882. godine, sa bačvasto nadsvodenim brodom i svetištem, prozorskim otvorima iznad kapela, pojasnicama koje dijele brod sukladno kapelama u dva traveja i odjeljuju svetište od broda, dovršava crkveni prostor na način koji je morao biti vrlo blizak onome djelomično izvedenom projektu iz 18. stoljeća. No, umjesto zidanog svoda kojeg bi nosili "zidovi-pilastr" Cepolla je predložio drvenom građom oblikovani bačvasti svod koji ne zahtjeva već izgrađene masivne podupirače. Cepollin projekt pročelja tražio je uklanjanje već izgrađenih dijelova, niša s kipovima, i

preoblikovanje prozora i portala, pa stoga nije realiziran. Samo je ploha pročelja povišena sukladno visini novo izgrađenog svoda i krovišta iznad njega.

Prihvati li se pretpostavka da je Cepollin projekt u oblikovanju prostora crkve uglavnom istovjetan sa prethodnim, djelomično izvedenim iz 18. stoljeća, može se zaključiti da se projekt iz 18. stoljeća razlikovao od rješenja pavlinske crkve u Svetom Petru u Šumi također i time što se iznad kapela nije namjeravalo podići galerije. Naravno, jer su galerije prostor za redovnike i nisu potrebne u crkvama namjenjenim samo župljanima. Time se u Kringi izgubila važna osobina srednjoeuropskih rješenja, u kojima je brod posredno osvijetljen, kroz bočno priključene prostorne ćelije. Ishodište takove arhitekture, međutim, nije samo u srednjoeuropskim predlošcima, nego ona uključuje i jadransku tradiciju. Točnije rečeno, ona dijeli i pojedina svojstva s kasnopalladijevskim tipom jednobrodne crkve s bočno priključenim plitkim kapelama i iznad kapela u zoni svoda postavljenim prozorima, što osvijetljavaju prostor broda i posredno prostore kapele.

Župna crkva u Tinjanu, mjestu četiri kilometra udaljenom od Kringe, građena je po uzoru njezine župne crkve. Dovršena je 1773. godine.⁹ Bačvasti svod broda, niša s kipom sv. Marije iznad ulaza, te dvije sa svecima na bočnim dijelovima pročelja ponavljaju raspored iz Kringe. I podjela pročelja pilastrima na tri polja motiv je koji se približava možda neostvarenom projektu u Kringi, a sigurno pavlinskoj crkvi u Svetom Petru u Šumi.¹⁰ Ali trokutni zabat koji zaključuje pročelje, iznad srednjeg polja plitko uvučen, tema je što se koristi u kasnopalladijevskim crkvama. Izostavljanje prozora iznad ulaza te posve plitke kapele približavaju tinjansku crkvu također i istom arhitektonskom tipu i odmiču njezino rješenje od susjednih neznatno ranijih ostvarenja u Svetom Petru u Šumi i Kringi i njihovog "zidova - pilastra" sistema.¹¹

6 Natpis je u rokajem oivičenoj kartuši, u zabatu ulaza u crkvu i glasi: DEO//AVTHORI//DEIPARAE//HONORI.ET DECORI//PETRI ET PAVLI//PATROCINIO//COMUNITAS CORITICENSIS//CURA//PAROCHI MARTINI FIAMINI//DEDICAVIT

7 Cepollini tlocrt, poprečni i uzdužni presjeci crkve vrlo točno dokumentiraju njegovu dogradnju i prethodni izgled crkve.

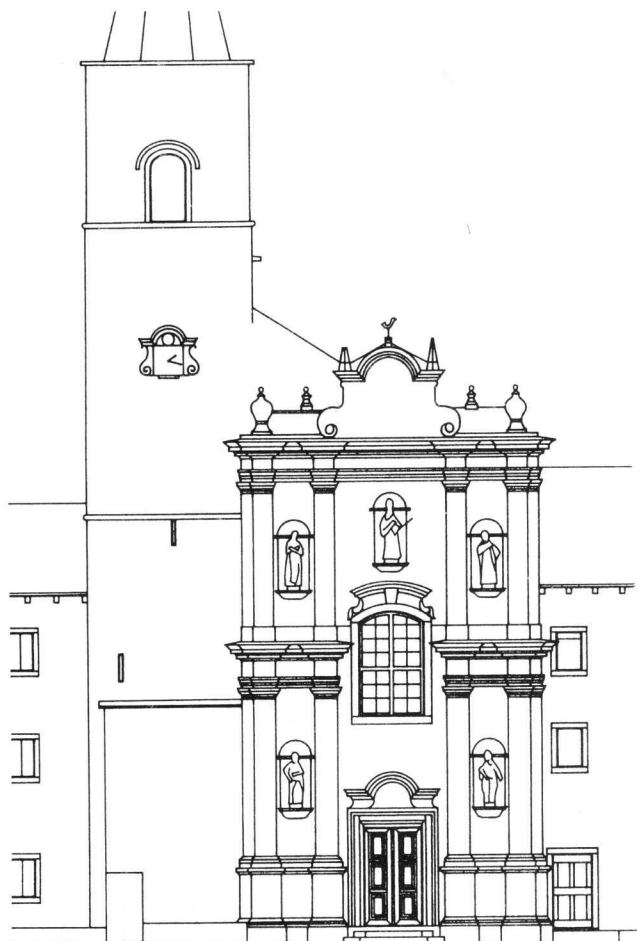
8 Cepollina nadogradnja jasno se raspoznaje po izmjeni žbuke na gornjim dijelovima bočnih pročelja te na svetištu. Na zidu male apsida samo je žbuka 18. stoljeća. Žbuka iz vremena Cepollina dovršenja crkve na mjestima je gdje su zazidani prethodni prozori crkve. Ulazno pročelje je nedavno ožbukano pa su poništeni spomenuti podaci.

9 U rokajnoj kartuši iznad nadvratnika crkvenog portala je uklesano ET EGO MDCCLXXIII. S obje strane kartuše nastavlja se natpis: CVRA. ET VIGILANTIA JOANNIS SESTAN PAROCI/ET PROTO. NOT APOSTOLICI/CAMPANAE. MDCCLV./TVRIS. MDCCLXII. Iznad portala dvije su ploče s natpisima. Gornji je: REGNANTE/MARIA THERESIA/IMP. ET REG. APLICA/AVGVSTISSIMO FILIO/JOSEPHO II IMPERATORE/JOSEPHO E MONTE/CVCVLI/COMITE PISINI/H EC DOMVS DEI/REFLOVRIT

Donji natpis postavljen je u povodu obnove crkve: TEMPLUM HOC/RESTAURATUM/MDCCLXXX

10 Pročelje pavlinske crkve je dvokatno i još uvijek se u Tinjanu nastavlja predaja da je pročelje njihove župne crkve "prepolovljeno pavlinsko".

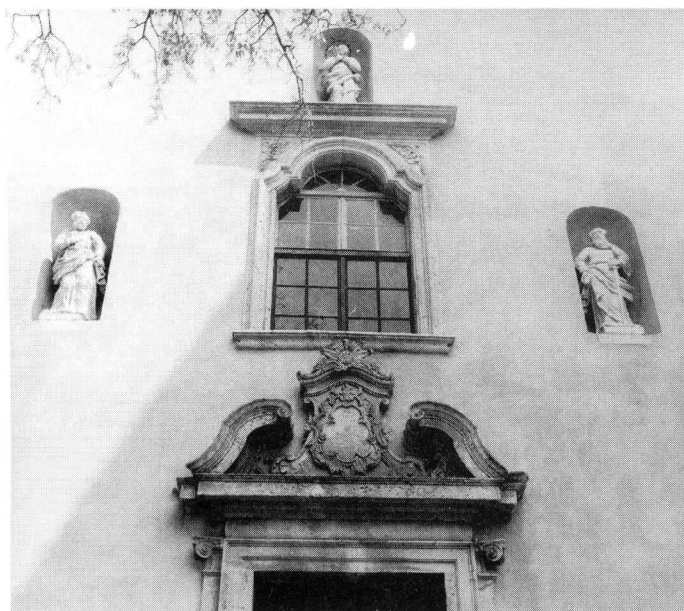
11 Crkvu u Tinjanu s kasnopalladijevskim tipom crkava povezuje i za njih karakteristična osobina, da se oblik otvora trijumfalnog luka i arhitektonska plastika koja ga oivčuje ponavlja na ulaznoj strani broda.

1. Pavlinska crkva sv. Petar u Šumi, nacrt pročelja

3. Župna crkva, Tinjan, pogled na pročelje

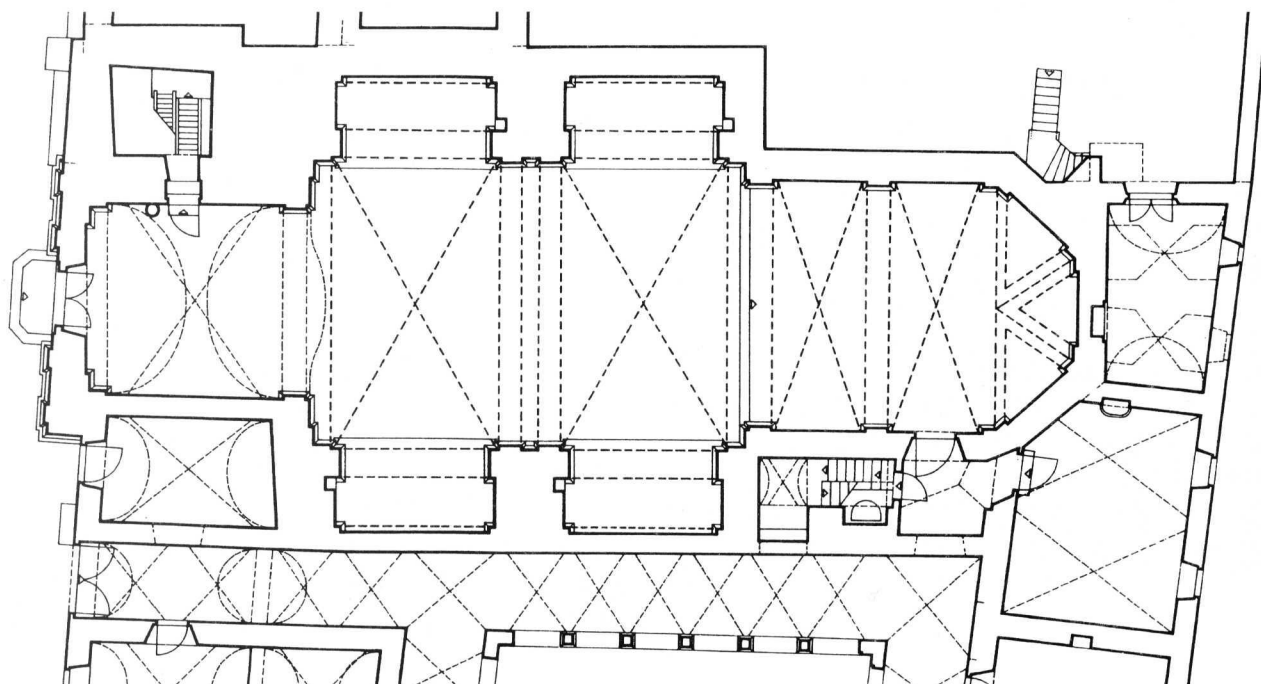
2. Župna crkva, Tinjan, pročelje

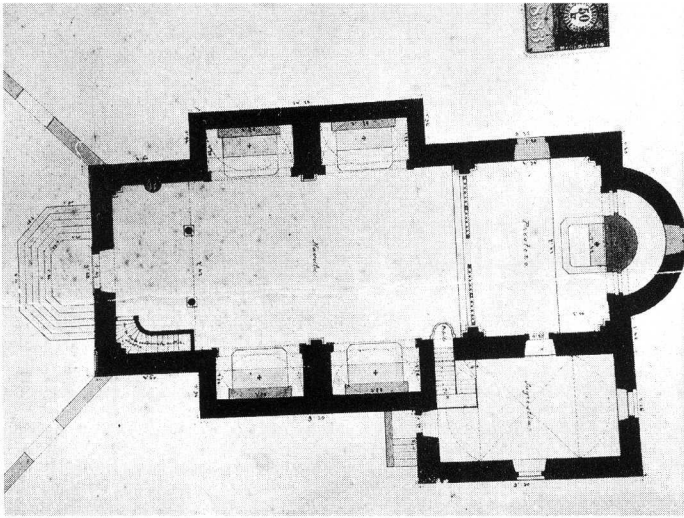

4. Župna crkva, Tinjan, unutrašnjost

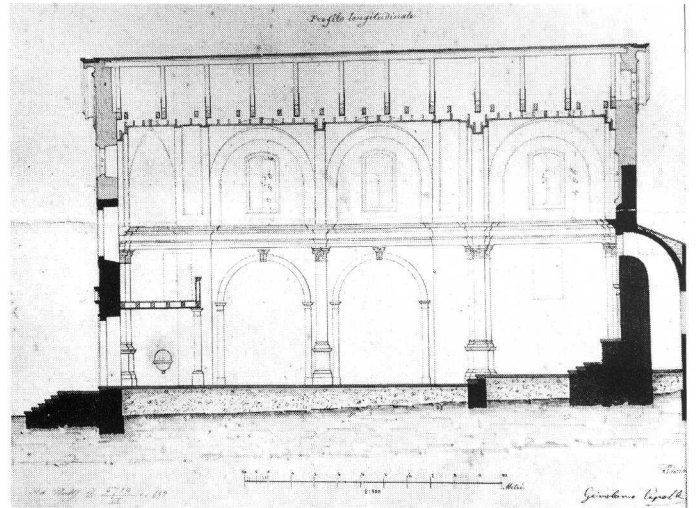

5. Pavlinska crkva sv. Petar u Šumi, presjek
6. Pavlinska crkva sv. Petar u Šumi, tlocrt

7. Župna crkva, Kringa, tlocrt iz 1882.

8. Župna crkva, Kringa, presjek

V. Marković:

The Pauline Church Sveti Petar u Šumi and its architectural impacts in Istria

Having built a new church of Saint Peter and Paul for their monastery in Sveti Petar u Šumi in 1755, the Pauline monks introduced central-European Baroque architectural features to Istria. This type of architecture was based on the use of the so-called Wandpfeiler (wall pilasters) which separated the chapels from the galleries above them and provided support for the stone barrel vault. However, architectural plasticity also reflected the Adriatic building tradition, especially in the use of beams (architrave, friezes and cornices), which separated the vertical walls from the concave vault. There were also not any niches for either chapels or galleries.

Soon after the completion of the Pauline Church, two parish churches with similar architectonic characteristics were constructed in two near-by villages, Kringa and Tinjan, in 1768 and in 1773 respectively.

The building construction of the church in Kringa was also based on the use of Wandpfeiler. However, the construction works were discontinued at one point so the church was completed according to the 1882 plans.

The church in Tinjan shows somewhat greater modifications of the original model, especially in terms of the system of its construction. The chapels are not so deeply intersected, there are no Wandpfeiler, and the barrel vault is wooden.